

O VAŽNOSTI INTUICIJA U POLITIČKIM PROCESIMA U DOBA POLITIČKE APATIJE*

Ključne riječi

*Inferencijalne intuicije;
holističke intuicije; politička
apatija; agonizam*

Autor

*Dr Srđan Prodanović je
viši naučni saradnik na
Institutu za filozofiju i
društvenu teoriju Univerziteta
u Beogradu, Srbija.*

Korespondencija

*srdjan.prodanovic@
ifdt.bg.ac.rs*

Oblast

Politička filozofija

Rezime

U radu se istražuje teorijski značaj intuicija u političkim procesima, naročito u trenucima krize reprodukcije dominantnih društvenih normi. U tom pogledu naročita pažnja posvećuje se činjenici da su društvene institucije i konvencionalne političke organizacije danas u velikoj meri izgubile autoritet, što je pak dovelo do političke apatije i porasta postpolitičkih stavova. Političke intuicije, često bazirane na iskustvu i nesvesnim asocijacijama, shodno tome mogu igrati ključnu ulogu u radikalnim oblicima demokratije, posebno u vremenima krize. Rad se fokusira na razliku između svakodnevnih političkih intuicija i intuicija o politici, naglašavajući njihov značaj u oblikovanju javnog diskursa i političkih odluka.

DOI

10.5937/politeia0-56302

Datum prijema članka

26.01.2025

Datum konačnog prihvatanja članka za objavljivanje

18.11.2025

* Ovaj članak realizovan je uz podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada broj 451-03-136/2025-03/ 200025.

UVOD

Teško je oteti se utisku da je današnja društvena stvarnost ophrvana neizvesnošću. Osnovna znanja, čak i ona neupitna koja se tiču oblika planete Zemlje, dovedena su „u pitanje” artikulacijom raznoraznih zilotskih „postistina” koje se širem diljem Interneta. Sa druge strane, dugotrajne društvene institucije i političke organizacije prestale su da imaju autoritet (McCoy, Rahman and Somer, 2018); parlament i političke partije shvataju se u sve većoj meri kao deo inherentno moralno dubioznog domena politike kojeg se „normalan svet” treba u najmanju ruku kloniti. Otud ne čudi činjenica da nas brojni autori upozoravaju kako se bližimo dobu postpolitike (Ransijer, 2014), gde društvena polarizacija i moralizacija političkih stavova uzurpira autentičnu debatu i sukob mišljenja. Jedna od posledica ovih kompleksnih procesa jeste i sve rasprostranjenija politička i društvena apatija. Ono što u jednom delu akademske javnosti čujemo kao rešenje jeste da moramo vratiti društveno poverenje kroz reafirmaciju važnosti činjenica kao oslonca svake demokratske komunikacijske prakse (Bicchieri et al., 2004, 2021). Međutim, iako je lako složiti se oko važnosti i nužnosti ovog pristupa, teško je oteti se utisku da nije lako ostvariti konsenzus oko načina na koje se ovakvi ciljevi postižu u savremenom kontekstu, gde su kanali komunikacije formatirani algoritmi- ma čija je ultimativna svrha stvaranje angažovanosti sa datom platformom.

U ovom radu pokušaćemo da pokažemo kako vraćanje društvenog značaja politici i političkom delanju u značajnoj meri zavisi od mogućnosti da se u javnom diskursu obezbedi priznanje političkih intuicija. Ovo je, kao što ćemo videti, naročito važno u vrenu krize ili uvećanog stepena kontingen- cije reprodukcije društvenog sistema. U tom

pogledu, političke intuicije pokazaće se kao jedan od važnih elemenata radikalnih formi demokratije – pre svega agonističkog oblika – na čijem temelju se, tvrdićemo, možemo suo- čiti sa izazovima političke apatije.

POLITIČKA SUDBINA POZNE MODERNOSTI: IZMEĐU APATIJE I AGONIZMA

U literaturi je odavno primećeno da inte- resovanje javnosti za formalne strukture poli- tičkog života opada (Patnam, 2008, McCoy, Rahman and Somer 2018). Neretko se, pogo- tovo u lokalnom kontekstu, politika izjed- načava sa nemoralom (Fiket et.al 2017), što znači da se „apolitičnost” vidi kao neka vrsta vrline. Međutim, ako obratimo pažnju, ova vrsta uvida pre svega ukazuje na to da kon- vencionalne institucije političkog sistema liberalne demokratije pate od svojevrzne kri- ze legitimeteta. „Apolitičnost” u tom pogle- du proizlazi iz činjenice da je kompleksnost procedura u društvima sa visokim stepenom funkcionalne diferencijacije – koja su pri tom globalno međuprožeta savremenim sredstvi- ma komunikacije – za posledicu imalo to da „obični akteri” u sve većem broju imaju uti- sak kako je veoma mala verovatnoća da će njihovo individualno ili kolektivno delanje moći da ostvari onu vrstu promene koja bi bila bliža njihovom shvatanju opšteg dobra. Bilo koja odluka da se neko uključi u politič- ki život tumači se kao da je motivisana isklju- čivo ličnim interesom, pa stoga ne čudi da se, posve paradoksalno, „apolitičnost” nameće kao moralno poželjni okvir razmatranja poli- tičkog života.

Ovaj diskurs opšte apatije prema kojem su svi akteri na političkoj sceni „suštinski isti” u velikoj meri je u saglasju sa strategijama kompleksne dominacije (Boltanski, 2011) gde glasnogovornici moći priznaju manjkavosti

sistema i nužnost delimične društvene promene dokle god sama pozicija glasnogovornika nije predmet spora i personalne promene. Ipak, pogrešili bismo ukoliko bi postojanje apatije spram formalnih institucija političkog izjednačili sa opštim društvenim dezangazmanom. Jačanje važnosti društvenih pokreta, kao i populističkih lidera, upravo svedoči nečemu sasvim suprotnom: da su pomenu ti obični akteri ne samo voljni da podrže „nekonvencionalne” političke aktore i organizacije, već da to čine sa izvesnom dozom afektivnog naboja. Drugim rečima, postojanje apatije nije pokazatelj manjaka angažmana, već samo toga da će isto biti u mnogo manjoj meri predvidljivo – što će po sebi podrazumevati i veći stepen kontingencije pri reprodukciji društvenog sistema.

Očigledno, potreban nam je jedan teorijski okvir koji je u stanju da dublje razume dinamiku između konvencionalnih političkih aktera i procesa sa jedne strane i mnogo kontingentnih društvenih fenomena kao što je politički angažman „običnih aktera”. U tom pogledu čini nam se da bi od velike teorijske koristi mogla biti distinkcija između politike i političkog, a naročito promišljanje ove distinkcije u radovima Šantal Muf (Chantal Mouffe) (Laclau & Mouffe, 2001; Mouffe, 2005).¹ Političko se, prema njenom mišljenju, odnosi na antagonizam među političkim takmacima koji stoje u osnovi političkog života, dok se pod politikom obuhvataju upravljački diskursi koji na izvestan način „formatiraju” (ne)otklonjive napetosti samog antagonizma. Političko je, stoga, znatno širi pojam od politike zbog toga što je mogućnost političkog sukobljavanja suštinska osobina društvenog života, koja je uvek bogatija od formata ili procedure u kojem se konkretni politički sukob može odigrati. Muf smatra, pored

toga, da prihvatanje nužnosti nerazrešivog antagonizma u domenu političkog ne poriče mogućnost pluralizma u društvu. Njena koncepcija agonizma upravo podrazumeva prihvatanje nužnosti suparništva koje, iako se ne može razrešiti kroz racionalnu debatu, nikad ne prelazi u manihejsku opoziciju prijatelj/neprijatelj.

Dok antagonizam predstavlja mi/oni relaciju u kojoj su dve strane neprijatelji koji ne dele nikakav zajednički teren, dotle je u agonizmu mi/oni relacija takva da suprotstavljene strane, iako prihvataju da ne postoji racionalno razrešenje konflikta, priznaju legitimnost svojih oponekata. Oni su ‘suparnici’, a ne neprijatelji (Mouffe, 2005: 20).

Jedan od osnovnih razloga zašto postoji toliko otpora prema politici i političkim procesima valja potražiti upravo u činjenici da su savremeni društveni sistemi postali veoma efikasni u ograničavanju domena političkog u korist politike. Glavno diskurzivno sredstvo ove vrste dominacije, smatra Muf, počiva na insistiranju na konsenzusu u političkim odlukama – što je implikacija nekih viđenja deliberacije, kao i procedura javnog uvida. Suparništvo je, stoga, lišeno afektivnosti koja može da postoji samo kao privremena pozicija u debati koja je uvek ostaje zadata formalnim (racionalno zagarantovanim) pravilima komunikacije (Habermas, 1985).

Jedna od linija ukidanja važnosti političkog počiva upravo na poricanju značaja afekata pri formiranju politički relevantnih uvida kojima se „obični” akteri služe u svom svakodnevnom životu. Naime, politika o kojoj govori Muf pre svega stavlja u fokus značaj kognitivnog rezonovanja, racionalnost ljudske komunikacije i deliberacije (Habermas, 1985). Ideja je da u demokratskoj javnoj sferi

¹ Nažalost, nemamo prostora da ulazimo u prikaz složene recepcije ove distinkcije koju je izvorno napravio Karl Šmit (Schmitt) (2007).

legitimnost političke moći i odluka počiva na univerzalnim principima racionalnosti koji se mogu uspostaviti kroz interakciju i komunikaciju. Univerzalnost, pak, otvara prostor za ekspertski pristup problemskim situacijama kojim se još rigidnije odbacuje značaj uvida i rasuđivanja koje potiče iz šire javnosti (Schudson, 2006).

Sada možemo političku apatiju da razumemo na jedan drugačiji način. Naime, ako sledimo uvide Mufove, do nje dolazi iz dva razloga. Prvo, u susretu sa problemskim situacijama² običnim akterima se u današnjim procedurama u jednom trenutku zarad racionalističkog shvatanja konsenzusa negira epistemološka važnost³ njihovih sopstvenih uvida. Na ovaj način se akteri svode na ono što je Harold Garfinkel (Harold Garfinkel) (1967) zvao „kulturnim naivčinama“, odnosno na aktere koji su nesposobni da na adekvatan način razumeju svoje društveno okruženje, te su, shodno tome, ograničeni u pogledu refleksivnosti i moći delanja. Drugo, efikasna sistemska reakcija na sve češće društveno-političke krize (Beck, 1992) koja se često zasniva na ekspertskom znanju, racionalno formatiranoj debati i inherentno konkretnim (racionalističko-kognitivnim) rešenjima nužno će imati uži zahvat implikacija problemske situacije (koja u krizi može poprimiti opseg rupture). Ovo za posledicu ima da se ekspertska rešenja često zapravo vide kao parcijalna i neadekvatna u odnosu na izazove koje sa sobom donosi problemska situacija. Dakle, ako bismo pravili dijagnozu onoga što bi prema navodima Muf moglo

da se nazove političko u okviru savremenih društvenih sistema zasnovanih na takozvanoj refleksivnoj ili poznoj modernosti (Heap, 2007), onda bismo mogli reći da su „obični akteri“ u okvirima konvencionalnih procedura svedeni na relativno neadekvatne sudionike u političkom rešavanju problema. Sve ovo se čini, pak, u ime navodne efikasnosti ekspertskog pristupa koji nužno nudi partikularističko rešenje tih istih problema i stoga se u javnosti vidi kao „nedelotvorno“. Otud i danas sve izraženije stanovište da eksperti koji slede ova „partikularistička rešenja“ to rade zapravo zarad svog interesa. Ova kombinacija nezadovoljstva zbog manjka valjane participacije u procedurama i utiska o sveprisutnosti korupcije generiše apatiju u okvirima politike.

Fasciniranost populističkim vođama delimično počiva na tome što se „običnim akterima“ priznaje opravdanost njihove frustriranosti domenom politike. Štaviše, obećanje populizma „običnom čoveku“ jeste da će se njihova moć delanja ponovo uspostaviti onog trenutka kada se suzbije moć eksperata, odnosno „lažnih elita“ (Hunter, 2024).⁴ Drugim rečima, kao što je Muf upozoravala, apatija na polju *politike* generiše potpuno nepredvidivu dinamiku na ontološkom nivou političkog. Upravo je to opasnost prevelikog oslanjanja na racionalističke procedure na svim nivoima društvenog poretka.

Međutim, iako je distinkcija između politike i političkog koju zagovara Muf svakako korisna za razumevanje problema nepoverenja u tradicionalne političke institucije i

2 U radu se oslanjamo na Djuijevo (Dewey) razumevanje problemske situacije. Prema njegovom mišljenju (Dewey, 1903: 50), ovaj termin odnosi se na one nepredviđene događaje koji ne mogu da se razreše našim (refleksivnim) navikama. Drugim rečima, posredi je situacija konflikta i tenzije (*ibid.*) koja ima sasvim konkretne kvalitete. Pored toga, problemske situacije, prema Djuijevom mišljenju, imaju kognitivne i emotivne aspekte, budući da unose kontingenciju u naše razumevanje okruženja.

3 Ovde bi trebalo imati na umu da iako emocije nekad mogu da ometu put ka saznanju, one takođe vrlo često mogu da znatno doprinosu našim epistemološkim evaluacijama (Hookway, 2008)

4 Naravno, ovo je takođe oblik dominacije, budući da i u okviru populističkih rešenja ruptura i šire implikacije društvenih protivrečnosti ostaju neadresirane.

opštu političku apatiju, malo šta nam sugeriše u pogledu rešenja. Glavni problem, čini se, leži u činjenici da nam je jasno da politika, prema Muf, počiva na kognitivnim procesima i modelima racionalnosti pozne modernosti, kakvo je habermasovsko komunikativno delanje, ali ipak ostajmo uskraćeni za precizno objašnjenje na kojim se to konkretnim procesima zasniva političko. Svakako da je afektivnost političkog suparništva od presudne važnosti za sam koncept agonizma, ali čini se kako je to preobiman pojam za političko delanje koje se tiče ne samo stanovišta spram oponenta već i drugih elemenata okruženja spram kojeg, na tragu uvida Garfinkelove sociologije, akteri kao pripadnici kulture imaju činjenične stavove. Napokon, kakav je odnos između ovih činjeničnih stavova i emotivnih/afektivnih procesa? Muf nam ovde ne daje naznaku kako da promišljamo ovu problematiku u okviru njenog razumevanja agonizma. Stoga ćemo u narednom odeljku pokušati da pokažemo kako bi intuicije mogle biti shvaćene kao kognitivno-afektivni temelj političkog koga zagovara Muf.

ŠTA SU (POLITIČKE) INTUICIJE I OSNOVNE RAZLIKE IZMEĐU NJIH

Iako često ne mislimo o njima, intuicije čine nezaobilazni element našeg kategorijalnog aparata pomoću kojeg razumevamo svoje prirodno i društveno okruženje sa specifičnim ciljem da se u dato okruženje intervenišemo. Intuicije, važno je istaći, nisu samo vezane za mnjenje i ne predstavljaju inherentno nepozdane oblike znanja. Džon Džui je tako još početkom prošlog veka insistirao na tome da intuicije i rasuđivanje, naročito u pogledu moralnog rezonovanja, čine kontinuum: „zaista je apsurdno stavljati intuiciju i rasuđivanje – odnosno neposredno prepoznavanje

kvaliteta i indirektno proračunavanje manje ili više udaljenih posledica – jedno nasuprot drugom kao da su rivali. Jer se međusobno dopunjuju.” (Dewey, 1983: 292). Za Bergsona (Bergson) (2022) zanemarivanje intuicija zarad rasuđivanja takođe je predstavljalo kardinalnu grešku jer se time fokusiramo na statičnu razumsku analizu iskustvene datosti, dok se upravo kroz intuicije može osetiti i razumeti (ukupna) procesualnost našeg okruženja. Ovaj uvid ostvario je dubok uticaj čak i na određene varijacije društvene teorije, pa je tako Žorž Sorel (Georges Sorel) odbacio determinizam dogmatskog marksizma i smatrao da su upravo intuicije (Sorel, 1999: 122) ključne pri artikulisanju sekularnih mitova koje u trenucima protivrečnosti kapitalizma mogu dovesti do relevantne društvene promene.

U kontekstu savremenog pogleda na ovu problematiku, Flivbjerg (Flyvbjerg) (2001) u svom nastojanju da artikulise značaj aristotelovskog *phronesis*a kao osnove društvenih nauka (2001: 58–61) naročitu pažnju poklanja intuicijama. Prema njegovom mišljenju, intuicije zasigurno nisu nužno iracionalne, već se mogu odrediti kao sposobnost direktnog korišćenja sopstvenog telesnog, emocionalnog i intelektualnog iskustva da bi se sagledale sličnosti između prošlih iskustava i novih (problematskih) situacija. Intuicije su utoliko sposobnost koja se koristi u svakodnevnom životu. Takođe, važno je istaći da su znanja bazirana na intuicijama inherentno internalizovana i ne mogu se eksternalizovati u skup pravila ili procedura koja bi, ako se slede, proizvela iste rezultate (Flyvbjerg, 2001: 31–33).⁵ Flivbjerg se tako pridružuje onim autorima (Betsch, 2008; Kahneman & Klein, 2009; Sukhov et al., 2021) koji smatraju da biti ekspert umnogome podrazumeva posedovanje određene vrste intuicija koje se najčešće zasnivaju

5 Detaljnije o Flivbjergovom shvatanju *phronesis*a i odnosu spram intuicija videti u Thiele, 2006.

na iskustvu. Ono što vrhunskog hirurga čini izvrsnim jeste upravo činjenica da u kriznim situacijama (kada nema vremena za dodatnu dijagnostiku) može da donose ispravne odluke na osnovu ograničenih informacija. Pored toga, i kod naučnog otkrića možemo govoriti o određenim „istraživačkim intuicijama” koje donose posve novo znanje, obično kroz proces abdukcije (Chauviré, 2005; Marcio, 2001; Boyd & Heney, 2017; Peirce, 1974).

Intuicije se pak u domenu socijalne psihologije najčešće određuju na osnovu ova dva svojstva: brzine i neposrednosti generisanja samih uvida. Tako Dejn (Dane) i Prat (Pratt) u svom uticajnom tekstu nude sledeću definiciju: „Intuicije su afektivno zasićeni sudovi koji nastaju pomoću brzih, nesvesnih i holističkih asocijacija” (Dane & Pratt, 2007: 40). Nesvesnost ovde ne treba razumeti kao puku iracionalnost, već pre svega kao odsustvo aktivne refleksivnosti (Strick & Dijksterhuis, 2011), odnosno kao direktnost samog procesa intuitivnog rasuđivanja. Sa druge strane, afektivnost intuitivnih uvida, kako nam sugerišu Dejn i Prat, može da se odnosi na takozvana kognitivna osećanja (Chen & Chaiken, 1999), kao u prethodnom primeru kada vrhunska doktorka „naprosto zna” da je posredi neka retka komplikacija tokom operacije iako, usled hitnosti reakcije, nedostaje dijagnostika koja bi konkluzivno potvrdila njene uvide. Afektivnost intuicija ipak je na izvestan način ograničena zbog toga što označava sve one emotivne reakcije nastale u pređašnjim značajnim problemskim situacijama koje prevashodno induktivno oblikuju naše kognitivne sheme (Epstein, 1994). Takođe, holističke asocijacije se kod Dejna i Prata pre svega odnose na prepoznavanje obrazaca ranije stečenih iskustava. Drugim rečima, „pojedinici nesvesno mapiraju stimule u kognitivne strukture ili mreže” (Dane & Pratt, 2007: 37). Ovakvo određenje holizma

u intuicijama podrazumeva da one oblikuju donošenje odluka zajedno sa racionalnom analizom problemske situacije, pre nego što mogu poslužiti kao osnov generisanja posve novih uvida.

Marta Sinkler (Marta Sinclair) stoga nastoji da svojom definicijom naglasi kako intuicije mogu da igraju i mnogo kreativniju funkciju koja je u filozofskom pogledu bliska Bergsonovim idejama ili generalnoj ideji abduktivnog rezonovanja. Naime, ona zajedno sa Nilom Aškenazijem (Neal Ashkanasy) intuicije definiše kao „nesekvencijalni oblik obrade podataka koji sadrži kako kognitivne, tako i afektivne elemente i rezultira direktnim znanjem bez prethodne upotrebe svesnog razmišljanja” (Sinclair & Ashkanasy, 2005: 357). Nesekvencijalnost u ovoj definiciji trebalo bi da nam ukaže na nelinearnost i samim tim potencijalno radikalnu inovativnost intuitivnih sudova. Ovaj aspekt intuitivnog rezonovanja možda se jasnije vidi u razlici koja se pravi između holističkih i inferencijalnih intuicija. Potonje se tiču asocijacija koje integrišu elemente iskustva koji su kontekstualno već povezani sa problemskom situacijom. Inferencijalne intuicije se tako zasnivaju na „analitičkim procesima koji su nastali automatski kroz praksu” (Pretz, 2011: 17). Ekspertske intuicije su, dakle, po svojoj prirodi najčešće inferencijalne. Doktorka iz našeg primera i dalje ostaje u domenu i kontekstu savremene medicinske nauke kada, na osnovu svog iskustva u svojoj bogatoj praksi ima intuiciju da je posredi retka komplikacija u toku operacije. Ona je, stoga, u stanju da svoje intuicije podijeli sa kolegama u operacionoj sali. Drugim rečima, iako su inferencijalne, intuicije nesvesno i afektivno integrišu elemente kognitivnih shema i iskustva, te stoga mogu da budu deo refleksivne deliberacije u okviru formalnih protokola koji važe u operacionoj sali. Sa druge

strane, Sinkler smatra da holističke intuicije mogu da generišu nove uvide time što integrišu udaljene elemente kognitivnih shema i iskustava u nove oblike znanja. U ovoj vrsti intuicija posredi je dakle sinteza „nepovezanih fragmenata memorije u novu informacionu strukturu” (Mintzberg et al., 1998: 164, prema Sinclair, 2011: 6). Holističke intuicije mogu da proizvedu kreativnije uvide koji najčešće nisu lako samerljivi sa raspoloživim konvencijama i semantičkim resursima koji su relevantni za datu problematičnu situaciju, ili pak da lako podlegnu pristrasnostima i predrasudama koje postoje u nekom društvu ili kulturi (DeScioli & Bokemper, 2019), koje zahtevaju posebnu vrstu posvećenosti i inteligencije kako bi bili prevaziđeni (Thomas & Inkson, 2017).

Dakle, intuicije nisu neka homogena ljudska sposobnost, već pre svega nivo opštosti uvida, strukturirani oblik hibridnog (afektivnog i kognitivnog) odnosa spram pridodanog i društvenog okruženja. Ovi uvidi su skoro po pravilu brzi, što ih čini nezamenljivim u dinamičnim i kontingentnim situacijama koje često izmiču linearano-determinističkom pristupu, kojem su skloniji više analitički kognitivni oblici rezonovanja.

Ovde možemo videti poveznicu sa našim centralnim pitanjem koje se tiče važnosti intuicija za razrešenje detektovanih manjkavosti agonističkog pristupa. Naime, priroda samih problemskih situacija u demokratskim društvima je, makar načelno, otvorena za debatu u okviru šire javne sfere. Čak i one situacije koje zahtevaju ekspertsko znanje podložne su političkoj (re)deskripciji. Ova svojevrsna „politizacija” sa sobom nosi brojne izazove koji uključuju različite vrste političkih intuicija. Setimo se samo nedaća tokom pandemije virusa COVID-19 – koliko je činje-

nica koje su proizlazile iz objektivnih nalaza o širenju virusa i njegovom sprečavanju bilo podvrgnuto teorijama zavere koje su podsticale izvesne (pogrešne) političke intuicije o tome šta se zapravo događa i šta su političke posledice pojave virusa. Čak i oni akteri koji nisu bili skloni tome da poveruju u teorije zavere o poreklu virusa ili neosnovanim sumnjama u delotvornost vakcine, opet su imali sopstvene političke intuicije o tome gde treba povući granicu između individualnih sloboda i zahteva koje diktira javno zdravlje. Drugim rečima, političke intuicije nisu aberacija političkog procesa, nego jedan od konstitutivnih elemenata, naročito u urgentnim situacijama.⁶ Izopštavanje političkih intuicija putem procedura bi se tako, ako ostajemo u domenu agonizma, moglo okarakterisati kao način putem kojeg se stvara jaz između politike i političkog.

Međutim stvari su još komplikovanije jer, kao što smo videli, same intuicije imaju određenu strukturu. Stoga bi, sledeći uvide o inferencijalnim i holističkim intuicijama, bilo korisno napraviti razliku između *svakodnevnih političkih intuicija* i *intuicija o politici*. Potonje bi se mogle okarakterisati kao znanje o nekom aspektu funkcionisanja konkretnog političkog sistema u situaciji kada relevantni podaci nisu dostupni ili potpuni. Načelno, intuicije o politici više se tiču donošenja brzih sudova i/ili osećaja za daleke uvide koji se zasnivaju na praksi. Svaki put kada karijerni političar ili politički analitičar iznese svoj sud o ponašanju biračkog tela, a da pri tom iza sebe nema adekvatno sprovedeno istraživanje javnog mnjenja, možemo reći da sa nama deli svoje intuicije o tom konkretnom političkom zbivanju. One su, na tragu već pomenutih nalaza iz oblasti socijalne psihologije, inferencijalne

6 Štaviše, dostupnost raznovrsnost i rasprostranjenost (polu)informacija koje pružaju savremeni društveni mediji zasigurno će u budućnosti učiniti političke intuicije više prisutnim i važnim u političkoj sferi, svidelo

budući da integrišu veliko političko iskustvo i/ili znanje sa problemskom situacijom koja se u ovom slučaju tiče emotivnih i racionalnih elemenata neizvesnosti odluke birača. Na izvestan način, mogli bismo reći da su intuicije o politici najčešće ekspertске по својој природи, иако сигурно и „obični” актери често могу да имају овакву врсту увида. Будући да су инференцијалне, intuicije о politici такође могу бити релативно лако искомунічане и чинити део формалних процеса деліберације. Са друге стране, *svakodnevne политичке intuicije* тичу се проблемске ситуације која се у виду контингентног догађаја *nameće* конвенционалним политичким процесима. У зависности од различитих друштвено-структуралних фактора – попут степена контингенције, адекватности системске реакције на непредвиђене околности и (не)успешности процеса доминације – ова врста интуиција може да формира диспозиције ка потпуно неоčekиваним политичким идејама, партијама и институцијама. Примера ради, у време Арапског пролећа проблемска ситуација која се тичала инфлације и високе цене хране (Bayat, 2013: 589) подстакла је холистичке свакодневне политичке интуиције које су се тичале општег друштвеног уређења и тиме створиле услове за колективно заговарање обухватнијих и целовитијих промена у релевантним земљама. Наравно, то не значи да постоји икакав гарант да свакодневне политичке интуиције – с обзиrom да се умногome заснивају на апстрактнијим (и емпириски мање проверљивим) холистичким увидима – са собом не повлаче кардиналне грешке које, пак, доприносе ширењу гласина, теорија завера и напослетку угрожавају елементарне политичке процесе и институције. Такође, важно је приметити да се insistiranje на свакодневности овде не односи на учесталост ове врсте интуиција, већ на њихову неизбежност, будући да се

не односе само на конкретни политички живот, већ и на нормативне оквире саме друштвене интеракције. Ову поенту језгровито наглашава Kolman (Coleman):

Bilo bi pogrešno potceniti u kojoj meri građani – ali i političari i donosioci odluka – daju na značaju afektivnoj potencijalnosti situacija... Kao intuicionisti, oni se lično ulažu u hipoteze o društvenoj stvarnosti koje su na delu u ključnoj fazi akterskog promišljanja u kojoj delanje ostaje prosekpektivna i neodređena a potencijalni prostor političkog ostaje zbunjujuća mešavina afektivne propriocepcije i motivacionog primovanja (Coleman, 2022: 492).

Dakle, svi akteri skoro uvek upošljavaju obe vrste intuicija. Štaviše, političari neretko svoje intuicije o politici, na primer one koje se tiču pobedničke strategije na izborima, baziraju na podsticanju odgovarajućih svakodневних политичких интуиција кроз своје медијско-маркетиншко присуство. Модерни популисти, попут Трампа (Trump) или Фаража (Farage), често се ослањају на овакву врсту прибављања подршке за своје политичке платформе (Glück, 2019; Hunter, 2024). Са друге стране, друштвени покрети своје интуиције о нужним друштвеним променама често морају да поставе у стратегију коју ће резонovati donosioci odluka – што пак значи да морају формирати одређене врсте интуиција о politici ukoliko žele да strategija bude uspešna.

Tačnost ovih intuicija svakako dolazi u različitim stepenima i teško je unapred reći u kojoj meri se na njih možemo osloniti. Međutim pitanje tačnosti donekle zanemaruje poentu zbog čega su intuicije, a naročito one политичке, zapravo važne. Naime, potencijalna rasprostranjenost svakodневних политичких интуиција, naročito у тренуцима кризе, сугерише нам да је сама проблематична ситу-

se to nama ili ne. Stoga, puko insistiranje на струци и експертизи као нечему што би требало без икаквог афективног „политичког тренја” да буде имплементирано у најбољем је случају наивно, а у најгорем политички опасно.

acija prevazišla mogućnost sistema da postavi normativno-diskurzivne okvire za tumačenje toga šta je zapravo na delu u problematičnoj situaciji. Posredi je određena ruptura u lancu društvenih interakcija koja neizbežno ima kako kognitivnu, tako i afektivnu komponentu pa otud i veća potreba za hibridnim oblikom rezonovanja. Štaviše, postojanje ovog tipa intuicija koje odudaraju od dominantne političke kulture simbolički je pokazatelj da je društveni sistem zapao u protivrečnost koja se teško može razrešiti konvencionalnim institucionalnim sredstvima.⁷

U okviru agonizma o kojem govori Muf jasno je da *političke intuicije* čine kognitivno-afektivnu osnovu delanja koje ontološki spada u domen politike. Kao što smo već donekle naglasili, političari, aktivisti, pa i iskusni promatrači politike razvijaju sposobnost da osele promenu u političkom raspoloženju, da predvide protivnikov sledeći potez ili da prepoznaju stratešku priliku. U agonističkoj borbi nije dovoljna samo strastvena privrženost svom cilju. Potrebna je i strategija. Intuicije o politici omogućavaju akterima da donose brze i efikasne odluke: kada formirati koaliciju, koju temu naglasiti u kampanji, kako iskoristiti grešku protivnika. To je umetnost čitanja „političke igre” koja se stiče iskustvom. *Svakodnevne političke intuicije* su, pak, od odlučujuće važnosti za ontološki nivo političkog kod Mufove. Krize u reprodukciji društvenog poretka se kod „običnih aktera” adresiraju pomoću ove vrste intuicija. Svakodnevne intuicije bi mogle da nam daju

precizniji uvid u ove procese. Stvaranje novih kolektivnih identiteta ne odvija se uvek postepeno – posebno u vremenima krize i neizvesnosti. Ovde je važno napomenuti da upravo holistički karakter svakodnevnih političkih intuicija može veoma brzo izmeniti granice ovog kolektivnog „Mi” i učiniti ih poroznijim u zavisnosti od okolnosti. Pored toga, uvažavanje važnosti intuicija moglo bi da bude od pomoći za bolje povezivanje politike i političkog. Naime, ukoliko bi eksperti i drugi verzirani protagonisti politike nastojali da razviju inferencijalne političke intuicije o tome koji su to sistemski važni i validni aspekti holističkog mapiranja kriza koje akteri generišu svakodnevnim političkim intuicijama, onda bi se mogla ostvariti konkretnija osnova za agonističko kolektivno delanje koje priželjkuje Muf.

UMESTO ZAKLJUČAKA

Sada kada bolje razumemo potencijale i opasnosti koje prate političke intuicije, možemo se zaključno osvrnuti na odnos između ove vrste uvida i savremenih promišljanja demokratije. Šantal Muf, kao što smo videli, smatra da savremena dominacija politike nad političkim može da bude prevaziđena kroz zagovaranje agonizma. Ovo društveno uređenje centrirano se oko „konfliktnog konsenzusa” u okviru kojeg se uvek iznova artikuliše kontrahegemoni diskurs i podrazumeva da se fundamentalne razlike između onih koji su u poziciji moći i onih koji to nisu nikad ne mogu diskurzivno izbrisati ili

7 Za društvene teoretičare ispravnost samih političkih intuicija od sekundarne je važnosti u odnosu na adekvatno razumevanje uzroka pomenute rupture (Holbraad, Kapferer, & Sauma, 2019), ali i kompleksnosti odnosa između konkretnih političkih intuicija i društvenih protivrečnosti. Javni angažman društvenih nauka stoga u velikoj meri podrazumeva razmenu između istraživanja problemske situacije, koje je zasnovano na činjenicama, i razumevanja na koji način su ovi nalazi povezani sa protivrečnostima koje su markirane političkim intuicijama. Tek kada se razumeju ove relacije možemo se upustiti u konkretniju raspravu o ispravnosti i valjanosti samih političkih intuicija. Drugim rečima, ukoliko u problemskim situacijama želimo biti angažovani, onda nije dovoljno samo ponavljati da nam je potrebna struka i da se činjenice nekako volšebno moraju vratiti u javni diskurs već promišljati kako se teorijski ili istraživački uvidi uklapaju u postojeće političke intuicije, makar u onom njihovom aspektu gde se mapiranju konture društvene rupture.

staviti u zgrade tako što se će se formalno propisati uslovi rasprave koji vode ka konvencionalnom konsenzusu koji onda obavezuje privremeno zanemarivanje razlika u moći. Prema Muf, danas smo upravo svedoci jednog takvog konsenzusa oko neizbežnosti neoliberalnog načina upravljanja društvenim procesima, gde se svaka vrsta alternativnog okvira analize problemskih situacija tumači kao ekstrem koji nije kompatibilan sa institucionalnim okvirom sprovođenja političkih odluka. Agonizam, prema Muf, u centar stavlja neizbrisivost suparništva, te shodno tome i prostor za afektivnost i frustraciju koja je redovna pojava u političkoj borbi. Agonizam, dakle, nije isključivo vezan racionalističko utemeljenje demokratije, već se insistira na važnosti afekata i emocija koje čine pokretače novih viđenja. Ovakva vrsta radikalnog i agilnog pluralizma stvara bedem protiv esencijalističkih i autoritarnih tendencija desnog populizma time što ostavlja prostor i političku relevantnost i onima koji su formalno izgubili prilikom procesa demokratskog odlučivanja, što posledično čini poverenje u samo demokratsko uređenje robusnijim.

U tom pogledu naše nastojanje je bilo da njenu ontološku distinkciju između politike i političkog učinimo razrađenijom i jasnijom time što ćemo ukazati na teorijsku mogućnost da različite vrste političkih intuicija zapravo čine jedan od presudnih impetusa za odvijanje konkretnih oblika društvene interakcije sa obe strane pomenute ontološke podele. Intuicija je jedna od ljudskih mentalnih sposobnosti koja je kompatibilna kako sa kognitivnim, tako i sa afektivnim oblicima mišljenja, te može, nadamo se, pružiti fokus za dalje interdisciplinarno empirijsko istraživanje agonizma, koje će zasigurno biti potrebno ukoliko želimo da razumemo sve savremene izazove demokratskog društvenog uređenja.

REFERENCE

- Bayat, A. (2013). The Arab Spring and its Surprises. *Development and Change*, 44(3), 587–601.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity* (1st edition). London: SAGE Publications Ltd.
- Bergson, H. (2022). *Creative Evolution*. New York: Routledge.
- Betsch, T. (2008). The nature of intuition and its neglect in research on judgment and decision making. In *Intuition in judgment and decision making*. (pp. 3–22). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bicchieri, C., Duffy, J., & Tolle, G. (2004). Trust among Strangers. *Philosophy of Science*, 71(3), 286–319.
- Bicchieri, C., Fatas, E., Aldama, A., Casas, A., Deshpande, I., Lauro, M., Parilli, C., Spohn, M., Pereira, P., & Wen, R. (2021). In science we (should) trust: Expectations and compliance across nine countries during the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*, 16(6).
- Boltanski, L. (2011). *On Critique: A Sociology of Emancipation*. Cambridge: Polity.
- Boyd, K., & Heney, D. (2017). Peirce on Intuition, Instinct, & Common Sense. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*, 9(2), Article 2. <https://doi.org/10.4000/ejpap.1035>
- Chauviré, C. (2005). Peirce, Popper, Abduction, and the Idea of a Logic of Discovery. *Semiotica*, 2005(153), 209–222.

- Chen, S., & Chaiken, S. (1999). The heuristic-systematic model in its broader context. In *Dual-process theories in social psychology* (pp. 73–96). New York: The Guilford Press.
- Coleman, S. (2022). Feeling It/Not Feeling It: Mood Stories as Accounts of Political Intuition. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 35(4), 477–495.
- Dane, E., & Pratt, M. G. (2007). Exploring Intuition and its Role in Managerial Decision Making. *Academy of Management Review*, 32(1), 33–54.
- DeScioli, P., & Bokemper, S. E. (2019). Intuitive Political Theory: People’s Judgments About How Groups Should Decide. *Political Psychology*, 40(3), 617–636.
- Dewey, J. (1903). *Studies in logical theory*. Chicago: The University of Chicago press.
- Dewey, J. (1983). *The Middle Works of John Dewey, 1899–1924*. Carbondale: SIU Press.
- Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, 49(8), 709–724.
- Fiket, I., Pavlović, Z. & Pudar Draško, G.. 2017. *Političke orijentacije građana Srbije: Kartografija nemoći*. Belgrade: Friedrich Ebert Stiftung.
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How it Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc.
- Glück, J. (2019). Wisdom vs. Populism and Polarization: Learning to Regulate Our Evolved Intuitions. In *Applying Wisdom to Contemporary World Problems* (pp. 81–110). Cham: Palgrave Macmillan.
- Habermas, J. (1985). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.
- Heaphy, B. (2007). *Late Modernity and Social Change: Reconstructing Social and Personal Life*. London: Routledge.
- Holbraad, M., Kapferer, B., & Sauma, J. F. (2019). *Ruptures*. London: UCL Press.
- Hookway, C. (2008). Epistemic Immediacy, Doubt and Anxiety: On a Role for Affective States in Epistemic Evaluation. In *Epistemology and Emotions*. London: Routledge.
- Hunter, A. (2024). The populist impulse: Cognitive reflection, populist attitudes and candidate preferences. *Electoral Studies*, 92
- Kahneman, D., & Klein, G. (2009). Conditions for intuitive expertise: A failure to disagree. *American Psychologist*, 64(6), 515–526.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Marcio, J. J. (2001). Abductive Inference, Design Science, and Dewey’s Theory of Inquiry. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 37(1), 97–121.
- McCoy, J., Rahman, T., & Somer, M. (2018). Polarization and the Global Crisis of Demo-

- cracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Politics. *American Behavioral Scientist*, 62(1), 16–42.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. London: Routledge.
- Patnam, Robert (2008). *Kuglati sam. Slom i obnova američke zajednice*. Novi Sad: Mediteran Publishing.
- Peirce, C. S. (1974). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Pretz, J. E. (2011). Types of Intuition: Inferential and Holistic. In *Handbook of Intuition Research* (pp. 17–27). Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Ransijer, Ž. (2014). *Nesaglasnost. Politika i filozofija*. Beograd: Fedon.
- Schmitt, C., Strong, T. B., & Strauss, L. (2007). *The Concept of the Political*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Schudson, M. (2006). The trouble with experts – and why democracies need them. *Theory and Society*, 35(5), 491–506.
- Sinclair, M. (2011). An Integrated Framework of Intuition. In *Handbook of Intuition Research* (pp. 3–16). Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Sinclair, M., & Ashkanasy, N. M. (2005). Intuition: Myth or a Decision-making Tool? *Management Learning*, 36(3), 353–370.
- Sorel, G. (1999). *Sorel: Reflections on Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strick, M., & Dijksterhuis, A. (2011). Intuition and unconscious thought. In M. Sinclair (Ed.), *Handbook of Intuition Research* (pp. 28–36). Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Sukhov, A., Sihvonen, A., Netz, J., Magnusson, P., & Olsson, L. E. (2021). How experts screen ideas: The complex interplay of intuition, analysis and sensemaking. *Journal of Product Innovation Management*, 38(2), 248–270.
- Thiele, L. P. (2006). 10. Making Intuition Matter. In *Making Political Science Matter: Debating Knowledge, Research, and Method* (pp. 188–206). New York University Press.
- Thomas, D. C., & Inkson, K. (2017). *Cultural Intelligence: Surviving and Thriving in the Global Village*. Berrett-Koehler Publishers.

ON THE IMPORTANCE OF INTUITIONS IN POLITICAL PROCESSES IN THE AGE OF POLITICAL APATHY

Key words

*Inferential intuitions;
holistic intuitions; political
apathy; agonism.*

Author

*Dr. Srđan Prodanović is a
Senior Research Fellow at
the Institute for Philosophy
and Social Theory at the
University of Belgrade, Serbia.*

Correspondence

*srdjan.prodanovic@
ifdt.bg.ac.rs*

Field

Political Philosophy

Summary

The paper explores the theoretical importance of intuitions in political processes, especially in the moments when there is a crisis in the reproduction of the dominant social norms. In this regard, particular attention is paid to the fact that today's social institutions and conventional political organizations have largely lost their authority, which in turn has led to political apathy and the rise of post-political attitudes. Political intuitions, often based on experience and unconscious associations, can therefore play the key role in radical forms of democracy, most notably in times of crisis. The paper focuses on the difference between everyday political intuitions and intuitions about politics, emphasizing their importance in shaping public discourse and political decisions.

DOI

10.5937/politeia0-56302

Paper received on

26.01.2025

Paper accepted for publishing on

18.11.2025

